

244

A Mária Valéria-telep
helyén épült modern
lakótelep (MTI fotó)

A MĀRIA

VALÉRIA-TELEP

A képeket
a Mária Valéria-Múzeum
bocsátotta rendelkezésünkre

Az első világháború második évében Budapestet elárasztották a sebesült és rokkant katonák. Mivel a kórházak már dugig voltak, sebtében összetákoltt barakkokból szükségkórházakat nyitottak. Így jött létre 1915-ben és 1916-ban a Habsburg főhercegasszonyokról elnevezett Zita, Augusztá és Mária Valéria katonai kórház.

A háború befejezése után a tömegméreteket öltő hajléktalanság enyhítésére a hatóságoknak kapóra jöttek a megüresedett hadifogoly- és katonakórházak. Ekkor az Augusztá-hadikórházzal szinte egyidőben szükséglakóteleppé alakították át a Mária Valéria barakk-kórházat is.

TÍZEZER BARAKKLAKÓ

A Mária Valéria-kórház 82 barakkját átépítették. Ezt a fából épült részt nevezték el „régii telep”-nek. 1920-ban újabb 48 kőbarakkot építettek hozzá. Ez lett az „új telep”. A „régii telep” lakásainak nem volt se pincéje, se padlása. Kezdetben szoba-konyhás lakásokban laktak az idetelepítettek. Nemsokára azonban újabb rászorulókat jelentkeztek.

Lakásépítés ezekben az években úgy szólván egyáltalában nem folyt, így az új hajléktalankat csak a meglévő nyomortelepeken tudták elhelyezni. Egy-egy lakásba újabb családokat zsúfoltak össze, a 30-as évek közepén pedig tömeges összeköltözésekre került sor. Mivel az Augusztá-telepen ebben az időben már nem volt hely, elsősorban a Mária Valéria-telepre esett a választás. Kettéosztották a szoba-konyhás lakásokat. Egyik családnak jutott a konyha, a másiknak a szoba.

Előfordult, hogy egy helyiségbe két családot is betuszkoltak.

Közvetlenül a nagy összeköltötés után, 1935-ben a Népegészségügyi Múzeum, dr. Gortvay György irányításával nagyszabású felvételező munkát végzett a Mária Valéria-telepen. Ez a vizsgálat rendkívül sokoldalú volt, s a laksűrűségtől a jövedelmi források kérdéseiig mindegyre kiterjedt.

A laksűrűsége vonatkozóan 123 családtól nyertek adatokat. Eszerint egy helyiségben lakott 2 személy 29 esetben, 3 személy 38, 4 személy 31, 5 személy 16, 6 személy 8, 7–8 személy 9 esetben, és 2 esetben az is előfordult, hogy 10 személy húzódott meg egy helyiségben.

1942-ben a polgármesteri XIII. ügy-

osztály 534 családról számolt be, és megállapította, hogy átlag húsz családra jutott egy WC, de ezek egy-két kivétellel hasznavehetetlen állapotban voltak.

A felszabadulás időpontjában 91 barakkban 816 lakás volt. 1946. március 13-án a Mária Valéria-telep lakossága, elsősorban anyák és gyermekek, felkeredtek és az Országház elé vonultak, ahol az őket fogadó párt- és állami vezetők előtt a telep lebontását kérték. Erre ígéretet is kaptak. De a feszített gazdasági tervek éveiben nem indult nagyméretű, tömeges lakásépítkezés. A telep végleges felszámolására csak 1960-ban került sor, amikor közvetlen szomszédságában megkezdődött a József Attila-lakótelep építése.

A telep lélekszáma változott. Legma-

A telep egy részlete

gasabb volt a 30-as évek közepén. Akkor mintegy tízezerre rúgott.

Ez tömören a több mint megvenéves telep külső története. A barakkok, a közös W.C.-k, a faskamrák története...

A TELEP SZOCIÁLIS ÖSSZETÉTELE

Kik éltek ezekben az odúkban? Kik költöztek ide, abban a reményben, hogy néhány hónapos átmeneti itt-tartózkodás után tisztességes lakáshoz jutnak, és végül nagyon sokan kerek negyedszázadot töltöttek ebben a szörnyű környezetben.

Foglalkozási statisztika nem áll rendelkezésünkre. A Mária Valéria-telep lakónyilvántartókönyvei ugyanis elkalódtak. De tájékoztatásul felhasználhatjuk a *viszonylag* széles körű 1943-as választási névjegyzéket. Ennek 233. számú választási körzetében szerepel a Mária Valéria-telep nagy része. A névjegyzék 584 felnőtt lakót említ, a felnőtt lakosságának mintegy 25–30 százalékát. Ennek alapján hozzávetőleges becslést végezhetünk.

A választási névjegyzék szerint a telepen 118 háztartásbeli volt. A 446 bejelentett *foglalkozású* egyén közül a gyári munkások száma 48, cipészegéd 30, lakatossegéd és kereskedősegéd 23–23, segédmunkás 18, szabósegéd és mázolósegéd 14–14, magántisztviselő 13, sofőr és asztalossegéd 11–11, hentessegéd 10 stb. A telep lakóinak jelentős része valójában *munkanélküli* volt, mert a bejegyzett foglalkozások ellenére is legtöbben alkalmi munkából éltek.

Dankó István, aki 10 évig lakott a Mária Valéria-telepen, visszaemlékezéseiben ezt írja:

„... Állandó és általános volt a munkanélküliség. Mi telepiek többnyire munka nélkül, éhesen ödöngtünk a városban, és vártuk a telet. A tél, illetve a hó, szinte egyetlen segítőtje volt a nyomoróknak. A havazás pénzt hozott a konyhára. Híynkor csapatostul vonultunk a hőmunkásokat felvevő helyre. Már órákkal a váltás előtt sorban álltunk: férfiak, nők, öregek, nagyobb gyerekek. A kabát fölé kendőket, pokrócokat csavartunk, lyukas cipőinket papírral, ronggyal béleltük, és topogtunk, ugráltunk, hogy meg ne fagyjunk. A tömeg egy részét felvették, a többi pedig hazament megmelegedni, aztán vissza szerencsét próbálni...”

A Népegészségügyi Múzeum által készített felvételezés egy-két nagyon érdekes adatot szolgáltat a munkaviszonyokra,

Egy lakás

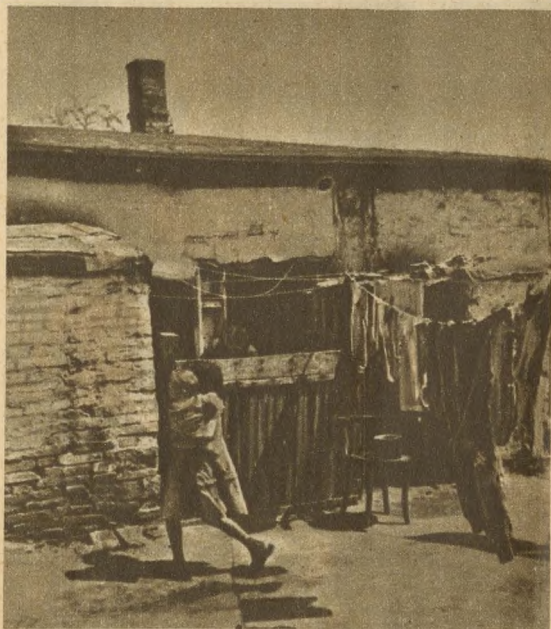
jövedelmi forrásokra vonatkozóan. Ebből kiderül, hogy 105 család közül húsz két pengőnél kevesebbet keresett egy héten, negyvenhat család 2–4 pengőt, kilenc 6–8 pengőt. De egyetlen család sem akadt a 105 közül, melyben 8 pengőnél többet hoztak volna haza egy héten.

A statisztikából az is kiderül, hogy a családfelek, illetve családtagoknak csak 61,8 százaléka végzett rendszeres vagy alkalmi munkát. Közsegélyből élt a telepiek 17,6 százaléka, koldulásból és ajándékból 2,1 százaléka, kölcsönből és vagyontárgyak eladásából 16,2 százaléka, albérlők tartásából 2,3 százalék!

141 vizsgált személyből munkában volt 18, 6 hónap óta munka nélkül volt 11, 7–12 hónap óta 11, 13–24 hónap óta 27, 25–36 hónap óta 18, 36 hónap óta 36, nem válaszolt 20. E statisztikában különösen szembeötöl az állandó munkanélküliek magas száma.

VAGONLAKÓK ÉS FEHÉR-EMIGRÁNSOK

A telep érdekes átmeneti lakócsoportjai voltak az úgynevezett vagonlakók és az orosz fehér-emigránsok.

Telepi lakóház

A vagonlakók jelentős részét 1918–19 után fűttek el Románia, Csehszlovákia és kisebb számban Jugoszlávia területéről. Egy részüket a magyar uralkodó osztály közigazgatási zsandáraitként a jogos népharag kergette el, de többségük az újonnan alakult burzsoá államokban fellángolt sovinizmus hatására kényszerült az áttelepülésre. Előbb Budapesten és környékén a pályaudvarok szélére kitolt *marhavagonokban* helyezték el őket, majd 1921-től kezdve nagy részük az Augusztai-, Zita- és Mária Valéria-telepre került. A Mária Valéria-telepre jutott a vagonlakók mintegy 25 százaléka. Az összeköttetéssel rendelkezők néhány hónap leforgása alatt megfelelő lakáshoz jutottak, a nagy többség pedig pár év alatt a Podmaniczky utcai, Juranics utcai vasutasszállásokon, illetve a Madarász utcai kislakásos telepen talált otthonra. Akiknek sem pénzük, sem összeköttetésük nem volt — főleg a szegényparasztok és munkások —, végleg szükséglakótelepeken rekedtek, és házasság, életformahasonulás, közös nyomorúság révén felolvadtak a telep egészében.

Az orosz fehér-emigránsok útját már

nem tudjuk ilyen pontosan nyomon követni. Egykorú riportok és a kortárs teleplakók elbeszélései azonban fényt derítenek mozgásuk irányára. Ennek alapján tudjuk, hogy legnagyobb számban a Zita-telepre kerültek, sokan az Augusztai-telepre, s kb. 20–25 százalékuk a Mária Valéria-telepre, melynek ily módon ugyancsak jutott néhány grófnő, nagyherceg és hátszági tábornok. Általában a levitüzlettel osztályok emigrációbeli tartásnékülisége nyomta rá bélyegét magatartásukra, és nagyon sokan teljesen lezüllöttek.

Ezt a két sajátos csoportot leszámítva, a Mária Valéria-telep lakossága, mint az előbb elmondottak is bizonyítják, túlnyomó többségében — hasonlóan a többi szükséglakótelephez — Budapest és a vidék leggazdagabb elemeiből rekrutálódott.

ÉLET A TELEPEN

Tanulságos képet nyújt a Népegészségügyi Múzeum felvételezése a jövedelmek felhasználásáról. E szerint a családok lakásra jövedelmük 24,2 százalékát, élelemre 58,5 százalékát, fűtésre 3,4 százalékát, ruhaneműre 0,5 százalékát, egyébre 12,4 százalékát költötték. Rendkívül szomorú a ruházkodásra vonatkozó arányszám. Majdnem a nullával határos. Az adatokból kitűnik, hogy tejet csak ott fogyasztottak, ahol kisgyermek volt, tojást pedig legfeljebb tésztagyúrúráshoz használtak. 10 család 18 tojást használt fel 40 hét alatt. Elsősorban burgonyán és kenyéren éltek. A napi kalória-fogyasztás feltűnően alacsony — 1107 volt.

A lakásra kiadott 24,2 százalék pusztán a lakbért, nem a berendezést jelenti. Utóbbi a legtöbb lakásban nagyon szegényes, és akadnak lakások, ahol bútorzatról egyáltalában nem lehet beszélni.

Fűtésre a statisztika szerint 3,4 százalékot adtak ki. De a legtöbb lakónak, ha nem volt hatósági szénkiosztás, nem volt mivel fűtenie. Sokan a közeli rét zúzmara, fagyott fűvét, bokrait szedték, aminek ugyan semmi kalóriaértéke nem volt, de az emberekben legalább a meleg illúzióját keltette. A nagy hideg idején a telepek magukra szedtek minden előkotorható holmit, s ablakot hétszámra nem nyitottak.

A szórakozás ismeretlen fogalom volt. A közeli mozi 20 fillérbe került, de nem igen volt rá pénze az embereknek. Itt

még a „nagy lány” is csak akkor nézett mozit, ha „befizettek” neki.

Az állam és főváros segítsége keveset ért. A telepen működött ugyan inségkonyha, és időnként adtak inségsegélyt is a városházán. De épp a legválságosabb időben, mint 1933 májusában, amikor már negyedik éve tartott a válság, minden segélyezést megszüntettek.

Az egyetlen, amiben a Mária Valéria-telep lakói nem szenvedtek szűkséget, a gyermekáldás volt. A gyerekek ott futkároztak a telepre látogató újságírók lábai között. Játszottak, iskolába jártak — kivéve, amikor a „családi cipőt” az apa vitte el munkakereső körútjához.

Világos, hogy ilyen nyomorúság mellett és ilyen környezetben az osztály- sőt még az emberi öntudat sem igen fejlődött ki. Csak egy-egy esetről tudunk, mely némi harcosságra, emberi és társadalmi kiállásra mutat. Így például a rendőrség 1935-ös ún. „baloldali összesítője” (rendőri összefoglalók a baloldali mozgalmakról) megemlíti, hogy a „Mária Valéria-telepen 49-an írták alá a Rákosi szabadlábúra helyezését kérő kommunista felyamodványt”.

A nyomor itt is inkább elaljasított. Akadt a telepen gyilkos is időnként, de inkább a munkanélküliséggel, dologtalansággal kapcsolatos bűnözés volt gyakori, tehát a rablás, betörés, fosztogatás, nők között a titkos és nyílt prostitúció. A telepiek egy része a külső társadalmat ellenséges tábornak tekintette, mellel szemben minden megengedett.

A TELEP FELSZÁMOLÁSA

Sok éves tartozását törlesztette a népi demokrácia, amikor 1960-ban a Mária Valéria-telepet véglegesen felszámolta. Sokan valóban negyvenéves rabságból szabadultak: Néhányan zokogtak és elbűjtak, amikor a telepet el kellett hagyniuk. De a túlnyomó többség örült a változásnak, hiszen ez mindegyikük számára az eddiginél összehasonlíthatatlanul jobb lakáskörülményeket, más életet jelentett.

Az egykori nyomortelep helyén és közvetlen szomszédságában új, modern lakónegyed — a József Attila-telep — épült. Az egykori Mária Valéria-telepnek már csak egy kis fénykép-és dokumentum múzeumnak berendezett helyiség őrzi az emléket ezen az új telepen.

Dr. Szalai György

Gambastű

A csillagok vezeték- és keresztnevéről

„Hal Bregg űrhajós kozmikus expedíció után visszatér a Földre. A Fomalhaut-csillagkép, amelynek kutatásában részt vett, huszonhárom fényévnvi távolságban van a Földtől.”

Így kezdődik a „Szép új világ ad abszurdum” című cikk (Magyar Nemzet, 1964. december 25.), amely Stanislaw Lem lengyel író új tudományos-fantasztikus regényét bírálja. Az idézett megállapítás azonban maga is abszurd: képzelenség egy csillagkép távolságáról beszélni. Az egy csillagképhez tartozó csillagok ugyanis csak látszólag vannak közel egymáshoz az égen, a valóságban tőlünk mért távolságuk a lehető legkülönbözőbb lehet. Az író ezt tudta is, azért választott hőse úticéljául egyetlen csillagot: a Fomalhaut nevűt. A Fomalhaut ugyanis a tudományosan Alfa Piscis Austrini-nek nevezett csillag (a Déli Hal csillagkép „alfa” jelzésű csillaga) arab neve.

Ezzel kapcsolatban érdemes elmondani, hogy a szabad szemmel látható csillagoknak vezeték- és keresztnevek van. A vezetéknev azé a csillagképe, amelyben a csillag található, a keresztnév pedig rendszerint egy görög betű. Csak a legfényesebb csillagoknak van külön saját nevük (például: Szíriusz, Vega, Fomalhaut). Önmagában sem a vezetéknev (a csillagkép), sem a keresztnév (a görög betű) nem elegendő a csillag megnevezésére. Ezért helytelen például a következő részlet, amely egy nemrég megjelent kiváló ismeretterjesztő könyvben olvasható: „az űrhajó 2600. július 1-én elérte az Epszilon-csillagot”. (W. Braunbek: Út a határtalanba. Gondolat 1964. 74. o.) Önmagában epszilon nevű csillag ugyanis éppúgy nincs, mint ahogy nincs János vagy Péter nevű ember. Ahhoz, hogy egyértelműen meghatározzuk, kiről van szó, hozzá kell tennünk a vezetéknevét: A csillagneveknek ez a rendszere, amely még Johannes Bayer 1603-ban megjelent művéből származik, tökéletesebb, mint az emberi nevek, mert nincs két csillag, amelynek egyforma kereszt- és vezetékneve lenne. (Pontosabban: közeli kettőscsillagoknál ez előfordulhat, de ilyenkor a komponenseket számokkal különböztetjük meg.)

Dr. Almár Iván